

LAKUNA ATAMASINING LINGVOMADANIY AHAMIYATI

Zebo Botirova Xakimjon qizi

Namangan davlat universiteti,
Ingliz tili va adabiyoti kafedrası,
v.b.dotsenti, PhD
E-mail: ziziko_90@mail.ru

Nabiyeva Zulayho Oribjon qizi

Namangan davlat universiteti,
adabiyotshunoslik(ingliz tili) yo‘nalishi
2-bosqich magistranti,
E-mail: ZKhamidbaeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada lakuna atamasini madaniyatlarning umumiy muammosi sifatida ko‘rib chiqilgan. Unda lakuna tushunchasining paydo bo‘lishi, o‘rganilishi va lingvistik ahamiyati haqida ma‘lumotlar berilgan. Shuningdek, lakuna atamasining o‘ziga hosligi, uning tavsifiga alohida e‘tibor qaratilgan bo‘lib, ushbu atamaning voqealik hodisasi bilan uzviy aloqalarini o‘rganilgan.

Kalit so‘zar: lakuna, bo‘shliq, lingvokognitiv, leksik lakunalar, tillararo lakunalar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается термин «лакуна» как общая проблема культур. Кроме того в статье дается представление о возникновении, изучении и лингвистическом значении понятия лакуна. Также особое внимание уделяется уникальности термина «лакуна» и его описания. Рассмотрена связь термина «лакуна» и события.

Ключевые слова: лакуна, промежуток, лингвокогнитив, лексические лакуны, межъязыковые лакуны.

ABSTRACT

This article examines the term “lacuna” as a common problem among cultures. In addition, the article gives an idea of the emergence, study and linguistic meaning of the concept of lacuna. Also, special attention is paid to the uniqueness of the term “lacuna” and its description. The connection between the term “lacuna” and the event is considered.

Key words: lacuna, gap, linguocognitive, lexical lacunae, interlingual lacunae.

KIRISH

Turli tillar va madaniyatlarni solishtirish jarayonida paydo bo'lgan lakuna atamasi, so'ngi yillarda tilshunoslikda eng ko'p qo'llaniladigan tushunchalardan biriga aylandi. Bugungi kunda bu kontsepsiya lingvokulturologiya, lingvomadaniyatshunoslik, tarjimashunoslik, nazariya sohalaridagi tadqiqotlarda keng foydalanilmoqda. Har bir sohada uning o'hshash va o'zgacha tomonlari mavjud. "Lakuna" atamasi Marriem Webster lug'atida quyidagicha tushuntiriladi: 1) bo'sh joy yoki yetishmayotgan qism, 2) bo'shliq. Ya'ni chet tilidagi ayni tarjimasini topish qiyin yoki umuman bunday so'z mavjud bo'lmagan tag'dirda qo'llaniladigan atamadir. Fransuz tadqiqotchilari M. Kollio, J. Vinn, and J. Darbelnlarni fikriga ko'ra lakuna bir tildagi so'zning ikkinchi tilda ekvivalenti yo'q deb yuritilgan hodisadir¹. Bu atama birinchi marta Kanadiyalik tadqiqotchi V. Gak tomonidan yuritilgan va uning ta'rifiga ko'ra "lakuna bu tildagi leksik darajadagi bo'shliqlar va mavjud bo'lishi kerak bo'lgan so'zlarning yo'qligidir"². Lakunalar haqidagi tushunchalarning rivojlanishi, lakuna va uning turlarini nazariy jihatdan tan olish lakuna til va madaniyatni birlashtirgan yaxlit birlik ekanligini aytadi. Lakuna juda xilma-xil tarkibga ega madaniy birliklar hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (literature review)

Rus tilshunoslarining lakuna tipologiyasini o'rganishga lingvokognitiv yondashuvlari samaraliroq bo'ldi. Y. S. Stepanod, V. L. Muravyov, V. G. Gak, I. A. Sternin, O. A. Ogurtsova, Z. D. Popova, I. Y. Markovina, V. I. Jelvis va boshqalar, L. A. Leoni va boshqalar lakunalarni aniqlash, tavsiflash va tartiblash bilan shug'ullanib kelishadi va ularning barcha lakunani o'zining yo'ndashuvi bilan tavsiflaydi. Shunday qilib, u yoki bu tasvirlangan lakuna turlari tadqiqotchining nomi bilan bog'liq. "Именными" - bu lakunalarni buyurtma qilish uchun mavjud urinishlar. Leksik lakunalarning eng qadimgi va to'liq tasnifi V.L.ga tegishli. Muravyov.V.L. Muravyovning ta'kidlashicha, "kamchiliklarni nafaqat sinxron nuqtai nazardan, balki tarixiy nuqtai nazardan ham tekshirish kerak". Ushbu bayonot "o'qish nuqtasi" ga xizmat qilishi mumkin - lakunalarning barcha turlarini tasniflashning eng keng tarqalgan, asosiy mezonlari, olimning fikriga ko'ra, ular abadiy o'rnatilgan kategoriya bo'lmagan, lekin til leksikasi va uning sodda rivojlanishi bilan evolyutsionerlashgan tushunchalar"³. Tillararo lakunalarning batafsilroq tavsiflangan turlari (Y.A.Sorokin, I.Y.Markovina, Y.S.Stepanov, V.L.Muravyov, V.I.Jelvis, V.G.Gak, A.I.Belov,

¹ Байрамова, Л.К. (2004) Введения в контрастивную лингвистику. Казан: КГУ. П.116.

² Гак В. 1977. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград: Просвещение, 1977.

³ Muravyov, V. L. Lexic lacunae (on the material of lexi of the French and Russian languages). – Vladimir, 1975. – 96p.

I.A.Sternin, L.S.Barxudarov, O.A.Leongur, O.A.A., va boshqalar)mavjud. V.G. Gakning fikricha, tillararo lakunalar межъязыковоелакуна - bu "ma'lum bir jamiyatda mavjud bo'lgan va boshqa tilda maxsus og'zaki belgiga ega bo'lgan tushunchalarni belgilash uchun mos so'zlarning yo'qligi"¹. Shu nuqtai nazardan, V.I. Jelvis tomonidan taklif qilingan interlingvistik (ingliz va rus) lakunalarni tartibga solish o'ziga xos ko'rinadi. U "birlashgan - birlashtiruvchi" tushunchalaridan foydalanib, taqqoslangan tillarda mumkin bo'lgan lakuna holatlarini ko'rib chiqadi.²

Y.A. Sorokin, I.Y. Markovina, A.I. Belova tillararo lakunalarni kengroq tushunishni qo'llab-quvvatlaydi. "Tillararo lakunalar ostida, - deb yozadi A.I. Belov, norveg va rus tillari materialini o'rganar ekan, - qabul qiluvchi va xorijiy matnning o'zaro ta'sirida paydo bo'ladigan "bo'shliq", "signalizatsiya qilinmagan saytlar" ni tushunish kerak. (so'zma-so'z tarjimai)".

TADQIQOT METODOLOGIYASI(RESEARCH METHODOLOGY)

Lakunalarni madaniyatlararo muloqotlarda ko'rish mumkin. Dastlab, chet el matnlari va bir tildan boshqa tilga tarjimalarni tahlil qilishda lakuniy yondashuvdan foydalanilgan. Misol uchun, ingliz tili "the" va "a" artikllari bo'lib, ularni jinsidan qat'iy nazar qo'llaniladi. Lekin ko'plab boshqa Evropa tillarida, masalan nemis, fransuz, italyan va boshqalarda jinsga oid artikllar mavjud. Nemis tilida "the" artikli uchun uchta jinsga xos "der", "die" va "das" artikllar yuritiladi. Shu kabi ruscha "путёвка" ("putevka") atamasi uchun ingliz, nemis, frantsuz, italyan va boshqa ko'plab tillarda aynan shu so'zni anglatadigan hech qanday so'z yo'q.(Bu ma'lum bir yo'nalish bo'yicha ma'lum bir sayohat uchun vaucher sifatida tavsiflanishi mumkin). Shaxsiy ta'sir tarmog'idagi asosiy dinamikani tavsiflovchi xitoycha "Guanxi" so'zining G'arbiy Evropa tillarida ham o'xshashligi yo'q.

Zamonaviy tadqiqotchilar lakunalarni ona tilida so'zlashuvchilarning tili va nutqida to'liq tushunilmagan yoki muloqot paytida boshqa til madaniyati ma'lumotchilari tomonidan noto'g'ri tushunilgan tegishli aks ettirishni topgan milliy o'ziga xos madaniyat elementlari sifatida ta'riflaydilar³.

Lakunaning har xil turlari mavjud:

1. madaniyatshunoslik,
2. matn bo'shliqlari,
3. fon bilimlari bo'shliqlari,
4. xulq-atvor kamchiliklari,

¹Gak, V.G. Comparative typology of the French and Russian languages. – L.: Prosveshenie. Leningradskoe otdelenie, 1977.– 300p.

² Zhelvis, V. E. To the specifics of Russian and English lacunae. // National and cultural specific of speech behavior. Monography, M.: Nauka, 1977. – pp. 136-146.

³ Belov, A.E. On distinguishing some groups of lacunae (on the material of the Finnish and Russian languages). // Thesis of VI All-Union symposium in psycholinguistics and theory of communication. – M., 1978. – pp. 19-21.

5. kinetik lakunalar,
6. nutq va til lakunalari¹.

Tilning o'ziga xos lakunasi faqat ikkita taqqoslangan til uchun dolzarbdir, chunki u bir til tizimining boshqa tizimga nisbatan nomuvofiqligini aks ettiradi va turli xalqlarning dunyo tillari tasviri bilan bevosita yoki bilvosita bog'liqdir.

Til kamchiliklarini 3 katta guruhga bo'lish mumkin:

1) Bir komponentli lakunalar. Ular taqqoslangan ikkita tildan birida boshqa tilda mavjud bo'lgan so'zlar yoki tushunchalarning yo'qligini aks ettiradi. Ularni quyidagilarga bo'lish mumkin:

a) Tillardan birida (dom otdyxa, borshch) til birligining haqiqiy yo'qligi bilan bog'liq bo'lgan mutlaq lakunalar².

b) Nisbiy bo'shliqlar - bir tilning birliklarini boshqa til bilan solishtirganda tez-tez taqqoslash va foydalanishning dolzarbligi asosida ajralib turadigan lakunalar. Nisbiy lakunalar (pogibat, len, bezdele, vzaimno) nazariy jihatdan ingliz tilida ekvivalentlarga ega (to perish, dangasalik, bekorchilik va o'zaro), lekin ulardan foydalanish vaziyat va aniq kontekst bilan qat'iy cheklangan³.

2) Ikki komponentli lakunalar, har ikkala taqqoslangan tilda semantik jihatdan to'liq bo'lmagan (hatto noto'g'ri) ekvivalentlar mavjudligini aks ettiradi (ya'ni kutilgan ma'no yoki kutilgan shaklning yo'qligi). Ikki komponentli lakunaning juda qiziqarli misoli страстнаяпятница: ingliz tilidagi Good Friday (yahshi juma) va Skandinaviya tillarida Long Friday (uzun juma) tushunchasi.

3) kontseptual ma'nolari bir-biriga to'g'ri kelmaydigan uch yoki undan ortiq birliklar bilan har ikkala taqqoslangan tilda taqdim etilgan ko'p komponentli lakunalar.

Madaniyatlararo muloqotda lakunalar nafaqat til tuzilishi va lingvistikadagi bo'shliqlarni, balki turli ijtimoiy tuzilmalar va tajribalar natijasida yuzaga keladigan noverbal farqlarni ham hal qiladi. Bunday holda, lakuna xatti-harakatlar, yashash sharoitlari va tuzilmalari va jarayonlaridagi farqlarni ifodalashi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS)

Tilshunoslikda bir necha til va madaniyatlarni qiyosiy o'rganishga xizmat qiluvchi noekvivalentlik (va qo'shni ekvivalentlik) tushunchasi ham lakuna atamasi bilan bir vaqtda paydo bo'lgan vahar ikki tushunchani ham kanadalik olimlar J. Vin va J. Darabeln ilmiy muomalaga kiritganlar. Lakuna hodisasi tengsizlikning bir

¹Титкова, С.И. Языковая лакуна в практике преподавания РКИ / С.И. Титкова // Русский язык за рубежом. – 2007. – №3 (202).

² Сорокин, Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: Методологические и методические аспекты. / Ю.А. Сорокин // Лексические единицы и организация структуры литературного текста: Сб. науч. трудов. – Калинин, 1983. – С. 35 – 52

³Титкова, С.И. Языковая лакуна в практике преподавания РКИ / С.И. Титкова // Русский язык за рубежом. – 2007. – №3 (202).

ko‘rinishi sifatida ham e’tirof etildi. Bu davrda voqelik atamasi qo‘llanilmasdi va ekvivalentsiz so‘zlar turkumida ko‘rib chiqildi. Voqelik atamasi 1920 yillarda¹ paydo bo‘lishiga qaramay, uni lakuna termini bilan chalkashtirishlar kuzatildirdi. Bir muncha vaqt davomida lakuna hodisasi tengsizlikning ko‘rinishi sifatida o‘rganilib. Bu davrda voqelik atamasi ishlatilmadi va bu hodisa ham ekvivalent bo‘lmagan so‘zlar doirasida ko‘rib chiqildi. Buning asosiy sababi, voqelik muayyan millat tili va madaniyatiga xos element ekanligi haqidagi turli talqinlardir. Garchi voqelik muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti va madaniyatini tashkil etuvchi odamlar, hodisalar, muassasalar va ob’ektlar deb qaralsa-da², ularning doirasi va chegaralarini belgilashning nisbiyligi birining boshqasidan farqlanishiga olib keladi. Shu o‘rinda bu ikki tushuncha o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniq belgilash zarurati tug‘iladi³. Bu ikki tushunchani farqlari turli til va madaniyatlarni solishtirganda yuzaga chiqadi. Agar muayyan tilni (L1) va unga qiyoslanayotgan tilni (L2) shartli ravishda L1, L2 deb ta’riflasak, lakuna L2da ham tushuncha, ham so‘z sifatida mavjud bo‘lsa, L1da esa faqat tushuncha sifatida mavjud bo‘lgan birlikdir; voqelikesa L1da ham tushuncha, ham so‘z sifatida mavjud bo‘lgan birlik, lekin L2da so‘z yoki tushuncha sifatida ko‘rilmaydi. Voqelik va lacuna o‘rtasidagi bog‘liqlikka ko‘proq e’tibor qaratilgan ayrim asarlarda tarjima hali ham chalkashliklarga sabab bo‘lmoqda: M. Ismatullaeva M. Shattlvorz, M. Kovie g‘oyalariga asoslanib, tarjimadagi qiyinchiliklarni til va madaniy qiyinchiliklarga ajratgan. ob’ekt birliklarini esa voqelik sifatida ajratish maqsadga muvofiqdir⁴. Haqiqatda mavjud bo‘lgan xususiyatlar g‘ayrioddiy ekanligini tushunish unchalik qiyin emas, notanish, g‘ayritabiiy va tushunarsiz. Biroq, ba’zi tadqiqotlarda bu xususiyatlar ham lakunaga tegishli deb hisoblaydiganlar bor⁵. Xuddi shu turdagi qarashlar lakuna va haqiqatning aralashmasiga olib keladi.

XULOSA(CONCLUSION)

Yuqoridagilardan hulosa qilib aytganda, lakuna atamasi millatlararo muloqotda tarjima qilib bo‘lmas yoki ekvivalenti yo‘q so‘zlarga qo‘llaniladi. Bunday so‘zlar har hil millatlarning o‘ziga hos urf- odati, qadriyati, dini va yashash muhitidan kelib chiqqan. Bunday so‘zlarni odatda shundayligicha tekslarda berib ketiladi va tushuntirish maqsadida qavis ichida ma’nosini tushuntirib beriladi.

¹ Rakhimjonovich T. 2020. “THE STUDY OF NATIONAL-CULTURAL UNITS IN UZBEK AND WORLD LINGUISTICS”. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies 9(6): 68-76

² Majidovich K. 2021. “Features of Dialectal Words That Fill in the Gaps in the Language Vocabulary”. International Journal on Integrated Education 4(10): 157-164.

³ Khasanov A. 2020. “The linguocultural significance of euphemisms as a speech lacunae”. Лисониймаданиятшишаклантериш: тажриба, муаммоваечимлар” мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари, 100-105. Шахрисабз: TDPUnashriyoti

⁴ Исматуллаева Н. 2021. Хитой ва ўзбек тилларида лакуналарнинг воқеланиши: Фил.ф.б.ф.д (PhD) дисс. Тошкент: ТДШУ.

⁵ Мусаева Ф. 2021. Ўзбек шевалярининг лингвомаданий тадқиқи. Тошкент: Фан.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, voqelik va lakuna o'rtasida ko'plab o'hshashliklar borligi uchun uni qo'llashda muammolar yuzaga kelgan. Bir muncha vaqt davomida lakuna hodisasi tengsizlikning ko'rinishi sifatida o'rganilib. Bu davrda voqelik atamasi ishlatilmadi va bu hodisa ham ekvivalent bo'lmagan so'zlar doirasida ko'rib chiqildi. Buning asosiy sababi, voqelik muayyan millat tili va madaniyatiga xos element ekanligi haqidagi turli talqinlardir.

Lakuna hodisasini bu shunchaki ikki tilning farqini ko'rsatib berish emas balki undagi lug'aviy ma'noni oshirish hamdir. Bir tilni boshqa til bilan qiyoslash orqali tafakkur va tasavvur bilan bog'liq yangi tushunchalarningongda shakllanish, ularning nomlanish jarayonlarini xolisona o'rganish orqali leksik darajadagi bo'shliqlarni aniqlash va bartaraf etish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Z. Nabieva. (2023) Understanding CLIL and implementing this method at secondary schools. Fan va innovatsiya konferensiya maqolalar to'plami. 401bet.
2. Z. Nabieva. (2023) Ingliz bolalar adabiyotida fiction yo'nalishida ijod qilgan Luis Kerolning o'chmas izi. NamDU axborotnomasi. 4-son. 250bet.
3. Байрамова, Л.К. (2004) Введения в контрастивную лингвистику. Казан: КГУ. П. 116.
4. Гак В. 1977. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград: Просвещение, 1977.
5. Muraviyov, V. L. Lexic lacunae (on the material of lexi of the French and Russian languages). – Vladimir, 1975. – 96p.
6. Gak, V.G. Comparative typology of the French and Russian languages. – L.: Prosveshenie. Leningradskoe otdelenie, 1977. – 300p.
7. Zhelvis, V. E. To the specifics of Russian and English lacunae. // National and cultural specific of speech behavior. Monography, M.: Nauka, 1977. – pp. 136-146.
8. Belov, A.E. On distinguishing some groups of lacunae (on the material of the Finnish and Russian languages). // Thesis of VI All-Union symposium in psycholinguistics and theory of communication. – M., 1978. – pp. 19-21.
9. Титкова, С.И. Языковая лакуна в практике преподавания РКИ / С.И. Титкова // Русский язык за рубежом. – 2007. – №3 (202).
10. Сорокин, Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун:
11. Botirova, Z., & Alijonova, G. (2022). DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(13), 146-148.

12. Ulugbekova, S., & Botirova, Z. (2023). THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 1), 45-48.
13. Botirova, Z. H. K. (2020). Developing of lexical skills in English in secondary schools. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(1), 199-203.
14. Botirova, Z. X. Q. (2020). The importance of age factors on teaching English in grades 5-6. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 381-384.
15. Botirova, Z. H. K. (2019). Developing of lexical skills in English in secondary schools. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1(11), 274-278.
16. Botirova, Z., & Alijonova, G. (2022). DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(13), 146-148.
17. qizi Ahunjanova, M. S., & Botirova, Z. (2023). EXPLORING THE THEORY OF ARCHETYPES. Educational Research in Universal Sciences, 2(15), 251-254.
18. Botirova, Z. X. K., & Asadova, R. I. Q. (2023). A CLOSER VIEW ON ANCIENT MEMORIAL OF YUSUF KHOS HAJIB “KUTADGU BILIG”. Educational Research in Universal Sciences, 2(15), 125-132.
19. Botirova, Z. X. K., & qizi Jurabayeva, G. U. (2023). TEACHING APPROACHES OF SPEAKING IN ESL CLASSES. Educational Research in Universal Sciences, 2(11), 4-9.
20. Kizi, B. Z. X. (2022). EXERCISE ANALYSIS DESIGNED TO DEVELOP LEXICAL COMPETENCE IN 6TH GRADE ENGLISH TEXTBOOKS. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.5 Pedagogical sciences).